

Educational Needs of People in Mazandaran Province about COVID-19 in 2020: An Internet-Based Study

Maryam Khazae-Pool,
Seyed Abolhassan Naghibi

Associate Professor, Department of Health Education and Promotion, Health Sciences Research Center, Mazandaran University of Medical Sciences, Sari, Iran

(Received July 19, 2022 ; Accepted February 15, 2023)

Abstract

Background and purpose: Considering the global spread of COVID-19, it seems that correct information obtained from reliable sources and training based on the need for self-care behaviors are useful solutions to reduce the harm caused by the disease. This study aimed at assessing the educational needs of people in Mazandaran province about COVID-19.

Materials and methods: In a cross-sectional study, 1220 people were recruited via convenience sampling in 2020. A researcher-made questionnaire was administered and information such as demographic characteristics, disease condition, and educational needs for COVID-19 were recorded. Data were analyzed using descriptive statistics and parametric tests, correlation, analysis of variance, and t-test.

Results: The mean age of the participants was 39.34 ± 8.74 . Educational level included diploma (42.5%) and university education (38.9%). About 73.3% of the participants were women. According to findings the main sources of information about COVID-19 were social networks (68.4%), satellite programs (20.9%), Ministry of Health notices (8.1%), national media (1.6%), other sources (0.6%), and family members (0.4%). Online methods were the most desirable educational methods (94.6%) reported by the people living in Mazandaran province. The overall mean score for educational needs was 3.89 ± 0.96 . The educational need for the disease (3.76 ± 0.84) and self-care needs (4.03 ± 1.07) indicated high needs for educational trainings and significant differences between these areas ($P=0.01$).

Conclusion: In this study, social networks and media were the primary sources of information about COVID-19. Designing and implementing self-management and self-care training programs could improve the health of people in Mazandaran province and prevent the spread of COVID-19.

Keywords: needs assessment, COVID-19, self-care, self-management, social networking

J Mazandaran Univ Med Sci 2023; 33 (219): 100-111 (Persian).

Corresponding Author: Maryam Khazae-Pool - Health Sciences Research Center, Mazandaran University of Medical Sciences, Sari, Iran. (E-mail: khazaie_m@yahoo.com)

سنجش نیازهای آموزشی شهروندان مازندرانی در خصوص کووید-۱۹ در سال ۱۳۹۹: مطالعه‌ای مبتنی بر اینترنت

مریم خزائی پول
سید ابوالحسن نقیعی

چکیده

سابقه و هدف: با توجه شیوع جهانی کووید-۱۹، به نظر می‌رسد کسب اطلاعات صحیح از منابع موثق درخصوص کووید-۱۹ و آموزش مبتنی بر نیاز رفتارهای خودمراقبتی از ابتلا به بیماری، راهکار مناسبی برای کاهش آسیب‌های ناشی از آن باشد. لذا این مطالعه با هدف سنجش نیازهای آموزشی شهروندان مازندرانی در خصوص کووید-۱۹ اجرا شد.

مواد و روش‌ها: در این مطالعه مقطعی با نمونه‌گیری در دسترس، اطلاعات جمع‌آوری شده ۱۲۲۰ شهروند مازندرانی در سال ۱۳۹۹ بررسی شد. جمع‌آوری داده‌ها با پرسشنامه محقق‌ساخته شامل سه بخش مشخصات جمعیت‌شناختی و زمینه‌ای، وضعیت بیماری و نیازسنجی انجام شد و سپس با استفاده از آمار توصیفی و آزمون‌های پارامتریک، همبستگی، تحلیل واریانس و آزمون تی تجزیه و تحلیل شدند.

یافته‌ها: میانگین سنی شرکت‌کنندگان $39/34 \pm 8/74$ سال بود. ۴۲/۵ درصد افراد دیپلم و ۳۸/۹ درصد تحصیلات دانشگاهی داشتند و حدود ۷۳/۳ درصد زن بودند. عمده‌ترین منابع کسب اطاعات درباره کووید-۱۹ در جمعیت مورد بررسی به ترتیب شامل شبکه‌های اجتماعی (۶۸/۴ درصد)، ماهواره (۲۰/۹ درصد)، اطلاعیه‌های وزارت بهداشت (۸/۱ درصد)، رسانه ملی (۱/۶ درصد)، سایر موارد (۰/۶ درصد) و اعضای خانواده (۰/۴ درصد) بودند. روش‌های آموزشی مورد نظر شهروندان مازندرانی برای اجرای برنامه آموزشی به صورت غیرحضوری (۹۴/۶ درصد) بود. میانگین کلی نیاز آموزشی شهروندان مازندرانی $(3/89 \pm 0/96)$ ، نیاز آموزشی حیطه بیماری $(3/76 \pm 0/84)$ و حیطه خودمراقبتی از ابتلا به بیماری $(4/03 \pm 1/07)$ و بالا بود. بین حیطه‌های مذکور تفاوت آماری معنی‌دار مشاهده شد.

استنتاج: رسانه‌ها و شبکه‌های اجتماعی به عنوان منبع اولیه کسب اطلاعات شهروندان مازندرانی در خصوص کووید-۱۹ نقش مهمی دارند. طراحی و اجرای برنامه آموزشی خودمدیریتی و خودمراقبتی از ابتلا به بیماری برای کمک به ارتقای سطح سلامت و پیشگیری از بیماری ضروری به نظر می‌رسد.

واژه‌های کلیدی: نیازسنجی، کووید-۱۹، خودمراقبتی، خودمدیریتی، شبکه‌های اجتماعی

مقدمه

همه‌گیری بیماری کووید-۱۹، در دسامبر ۲۰۱۹ برای اولین بار در ووهان چین گزارش شد، اما به دلیل گسترش بیماری در نقاط مختلف جهان، به پاندمی قرن تبدیل شد (۱). شایع‌ترین علائم بیماری شامل تب، تنگی تنفس، سرفه خشک و خستگی است و علائمی مانند کوفتگی و درد، گلودرد، اسهال و ورم، کم‌تر شایع هستند (۲).

E-mail: khazaie_m@yahoo.com

مؤلف مسئول: مریم خزائی پول - ساری: کیلومتر ۱۷ جاده فرح آباد، مجتمع دانشگاهی پیامبر اعظم، دانشکده بهداشت

دانشیار، گروه آموزش بهداشت و ارتقاء سلامت، دانشکده بهداشت، مرکز تحقیقات علوم بهداشتی، دانشگاه علوم پزشکی مازندران، ساری، ایران

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۴/۲۸ تاریخ ارجاع جهت اصلاحات: ۱۴۰۱/۵/۱۱ تاریخ تصویب: ۱۴۰۱/۱۱/۲۶

اولین مورد ابتلا به کرونا در ایران، در تاریخ ۳۰ بهمن سال ۱۳۹۸ و در استان قم گزارش شد. سازمان جهانی بهداشت در تاریخ ۲۱ اسفند ۱۳۹۸ این بیماری را به عنوان پاندمی اعلام کرد (۳). براساس آمارهای جهانی تا ۱۸ تیر ۱۴۰۱ در جهان ۵۵۷ میلیون و ۵۸۲ هزار و ۵۷۰ نفر مبتلا و ۶ میلیون و ۳۶۶ هزار و ۹۷۳ نفر فوت ناشی از کرونا اتفاق افتاده است. مجموع بیماران کووید-۱۹ در کشور به ۷ میلیون و ۲۴۶ هزار و ۷۰۷ نفر و مجموع جان باختگان این بیماری، به ۱۴۱ هزار و ۴۲۷ نفر رسیده است (۴). در حالی که شیوع بیماری به سرعت در حال گسترش است، سیستم‌های مراقبت بهداشتی در سراسر جهان فعالانه در حال مبارزه هستند. در این بین نقش شهروندان در پیشگیری از بیماری مهم به نظر می‌رسد. لذا داشتن اطلاعات صحیح در خصوص بیماری، راه‌های کنترل و پیشگیری از آن اهمیت به‌سزائی دارد (۵).

در عصر ارتباطات و با توجه به پیشرفت تکنولوژی‌های نوین، مردم ایران نیز همانند سایر کشورها جهت دستیابی به اطلاعات و اخبار پاندمی کووید-۱۹ به منابع مختلف خبری دسترسی دارند (۶). نکته مهم در این بین اعتماد مردم به رسانه‌های مختلف است که تحت تاثیر تجارب فردی و ویژگی‌های محیطی افراد در کسب اطلاعات مرتبط با کووید-۱۹ می‌باشد (۷). اعتماد مخاطب به رسانه در نتیجه اخبار و اطلاعات صحیح با منابع موثق و هم‌گامی رسانه با تکنولوژی‌های به‌روز و بدون سوگیری خاصی است (۸). مفهوم اعتماد مردم به رسانه‌ها و اخبار منتشره از طریق آن‌ها، اساسی‌ترین عامل کارکرد مطلوب و اثربخشی رسانه در انتشار اخبار مرتبط با بیماری می‌باشد (۹). اگر مخاطبان به پیام‌هایی که از منابع مختلف در خصوص پاندمی اخیر دریافت می‌کنند اعتماد کافی نداشته باشند، زمینه‌ای برای پذیرش پیام‌های مرتبط با بیماری جهت اقدامات پیشگیرانه به‌موقع وجود نخواهد داشت و به‌تدریج نیز مقبولیت رسانه و منابع خبری نزد مخاطب زایل خواهد شد که این بی‌اعتمادی می‌تواند سبب کاهش رفتارهای پیشگیرانه آنان گردد (۷). به عبارتی،

ارتقای دانش شهروندان در خودمراقبتی از بیماری، در پیشگیری کووید-۱۹ اهمیت ویژه‌ای دارد (۱۰-۱۲). خودمراقبتی شامل تمامی اقدامات انجام شده توسط فرد برای حفظ سلامتی، پیشگیری از ابتلا به بیماری، کنترل و درمان بیماری می‌باشد. اقدامات خودمراقبتی نقش به‌سزائی در پیشگیری و کنترل کووید-۱۹ داشته است. از آنجایی که کووید-۱۹ مشکلات زیادی را به‌وجود آورده است، طراحی برنامه آموزشی مبتنی بر ارزیابی نیازهای آموزشی مخاطبین در پیشگیری و کنترل کووید-۱۹ اهمیت به‌سزائی دارد. علی‌رغم این که از زمان شیوع کووید-۱۹ تاکنون مطالعات متعددی در خصوص جنبه‌های مختلف کووید-۱۹ از پیشگیری تا درمان در دنیا و ایران صورت گرفته است، اما با توجه به جست‌وجویی که در پایگاه داده‌ها و اطلاعات داخل کشور انجام گرفت، پژوهش مستندی مبنی بر ارزیابی نیازهای آموزشی شهروندان ایرانی، مخصوصاً شهروندان مازندرانی در خصوص کووید-۱۹، مورد مطالعه قرار نگرفته است. از طرفی، با توجه به اهمیت حفظ سلامت شهروندان مازندرانی در برابر ابتلا به کووید-۱۹، اقدام‌های خودمراقبتی در جهت ارتقای سلامت آن‌ها ضروری به نظر می‌رسد و برای اجرای صحیح این اقدامات، نیازسنجی آموزشی حیطه خودمراقبتی گام مهمی می‌باشد. لذا، هدف مطالعه حاضر شناسایی نیازهای آموزشی شهروندان مازندرانی در خصوص کووید-۱۹ به منظور طراحی و اجرا و ارزشیابی یک برنامه آموزشی خودمراقبتی از ابتلا به کووید-۱۹ اجرا شد.

مواد و روش‌ها

این مطالعه مقطعی (توصیفی-تحلیلی)، با به‌کارگیری روش نمونه‌گیری غیرتصادفی و در دسترس و راستای اهداف مطالعه، منابع کسب اطلاعات، حیطه‌های نیازهای آموزشی شهروندان مازندرانی در خصوص بیماری کووید-۱۹ و راه‌های پیشگیری و کنترل آن در سال ۱۳۹۹ در استان مازندران اجرا شد (شناسه اخلاق:

IR.MAZUMS.REC.1399.468). جامعه پژوهش شامل تمامی شهروندان مازندرانی بالای ۱۸ سال بود. منظور از شهروند مازندرانی، فردی بود که در یکی از شهرها یا روستاهای استان مازندران ساکن و یا شاغل بود. حجم نمونه با در نظر گرفتن نسبت ۵۰ درصد و اطمینان ۹۵ درصد و خطای نسبی ۰/۰۶ طبق فرمول کوکران محاسبه شد. نمونه‌های مطالعه، به صورت برابر از سه نقطه استان مازندران یعنی شرق، غرب و مرکز استان و از شهرهای ساری، قائم شهر، بابل، فریدونکنار، آمل، نوشهر، چالوس، تنکابن، رامسر جمع آوری شدند. شایان ذکر است به لحاظ بزرگ بودن حجم جامعه آماری از کسر نمونه‌گیری (FPC) صرف نظر شد. با در نظر گرفتن ۱۵ درصد احتمال ریزش در نهایت حجم نمونه ۱۲۲۰ نفر برآورد شد. معیارهای ورود شامل تمایل به شرکت در مطالعه، داشتن تلفن هوشمند، سواد و توانایی استفاده از شبکه‌های مجازی، ساکن یا شاغل بودن در استان مازندران و داشتن سن بیش‌تر از ۱۸ سال بود. معیارهای خروج عبارت از عدم رضایت و تمایل به همکاری در ضمن پاسخگویی به سوالات آنلاین و تکمیل ناقص پرسشنامه بودند.

روش جمع‌آوری داده‌ها، پرسشنامه محقق ساخته بود. محقق پس از مرور مطالعات موجود در خصوص زمینه‌های مرتبط با تحقیق، مصاحبه نیمه ساختاریافته با ۱۱ نفر مشابه گروه هدف مطالعه را انجام داد. سپس پرسشنامه مورد مطالعه طراحی شد. پرسشنامه دارای سه بخش بود. بخش اول پرسشنامه شامل مشخصات جمعیت شناختی و برخی متغیرهای زمینه‌ای مانند، سن، جنس، وضعیت تاهل، شغل، تحصیلات، وضعیت درآمد اقتصادی و درآمد خانواده (براساس خود اظهاری)، بخش دوم شامل اطلاعات بیماری و علایم بیماری بود. بخش سوم شامل پرسش‌هایی مربوط به نیاز سنجی می‌شد که خود شامل دو قسمت بود. قسمت اول پرسش‌های مربوط به منابع کسب اطلاعات در مورد کووید-۱۹، سابقه داشتن دوره آموزشی طی پاندمی کووید-۱۹، شیوه و روش‌های

آموزشی مورد نظر برای اجرای برنامه آموزشی در خصوص کووید-۱۹ و میزان استفاده از اطلاعات بهداشتی شبکه‌های اجتماعی مجازی، تلفن (تماس-پیامک)، CD/DVD، کتابچه/بروشورهای چاپی، سخنرانی و آموزش گروهی، آموزش چهره به چهره، وب سایت‌ها، پست الکترونیک، کمپین‌های آموزشی و سایر موارد بود و قسمت دوم شامل پرسش‌هایی مربوط به سنجش حیطه‌های نیازهای آموزشی در دو حیطه اطلاعات کلی بیماری کووید-۱۹ (۶ عنوان) و خود مراقبتی از ابتلا به بیماری کووید-۱۹ (۵ عنوان) بود.

پس از طراحی گویه‌های پرسشنامه، روایی صوری و محتوایی پرسشنامه محقق ساخته بررسی شد. در این پژوهش روایی صوری به دو حالت کیفی و کمی برای پرسشنامه محقق ساخته بررسی شد. برای این منظور، پرسشنامه به ۱۰ نفر از افراد مشابه گروه هدف داده شد و بر اساس پاسخ ۱۰ نفر امتیاز تاثیر هر یک از گویه‌ها بر اساس فرمول زیر محاسبه شد.

$$\text{Impact Score} = \text{Frequency (\%)} \times \text{Importance}$$

منظور از فراوانی، درصد فراوانی افرادی است که امتیاز ۴ و یا ۵ را به گویه داده‌اند و مقصود از اهمیت، میانگین نمره اهمیت براساس طیف لیکرت فوق‌الذکر بود. در صورتی که امتیاز تاثیر محاسبه شده از ۱/۵ بیش‌تر شد، گویه برای تحلیل‌های بعدی مناسب ارزیابی شد (۱۳). بعد از سنجش روایی صوری، روایی محتوایی به دو حالت کیفی و کمی در این پژوهش محاسبه شد. برای تعیین این نوع روایی از نظرات ۱۰ نفر از متخصصین مربوطه و صاحب نظران (آموزش بهداشت و ارتقاء سلامت، آمار و اپیدمیولوژی و متخصص در ابزار سازی که همه آشنا با حیطه بیماری کووید-۱۹ بودند) و در مورد محتوای گویه‌ها، ساختار کلی پرسشنامه و حذف یا اضافه نمودن گویه‌ها استفاده شد. متخصصین درباره محتوا و جایگاه مناسب گویه‌ها، استفاده از کلمات مناسب، رعایت دستور زبان و امتیازدهی مناسب گویه‌ها رهنمودهای لازم را ارائه نموده و نظرات ایشان مبنای

تغییرات بود. برای سنجش روایی محتوایی کمی پرسشنامه نیازسنجی آموزشی، دو شاخص نسبت و شاخص روایی محتوا با استفاده از پانل خبرگان (۱۰ نفر) محاسبه شد. نسبت روایی محتوا (CVR) براساس شاخص Lawshe (۱۴) مقادیر بالای ۰/۶۲ و شاخص روایی محتوا (CVI) براساس شاخص Waltz (۱۵) مقادیر بالای ۰/۷۹ قابل قبول ارزیابی شد. در شاخص روایی محتوا سه معیار سادگی، اختصاصی بودن یا مربوط بودن و وضوح بطور مجزا در یک طیف لیکرت ۴ قسمتی محاسبه شد. پایایی ابزار نیز با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ و ضریب همبستگی درون رده‌ای (ICC: Intraclass Correlation Coefficient) ارزیابی شد (۱۶).

در مطالعه اخیر CVI، ۰/۸۴ و ۰/۷۸، بدست آمد که قابل قبول بود. در نهایت ۱۱ گویه بخش سنجش نیازهای آموزشی در دو حیطه و پنج طیف از بسیار کم (۱ امتیاز) تا بسیار زیاد (۵ امتیاز) در مقیاس لیکرت درجه‌بندی شدند، که نمره کل پرسشنامه بین ۱۱ تا ۵۵ محاسبه گردید. کسب نمره ۱۱ تا ۲۵ نشان‌دهنده نیاز آموزشی کم، نمره ۲۶ تا ۴۰ نشان‌دهنده نیاز آموزشی متوسط و نمره ۴۱ تا ۵۵ نشان‌دهنده نیاز آموزشی زیاد بود. ضریب آلفای کرونباخ پرسشنامه ۰/۷۹ و ضریب ICC پرسشنامه ۰/۷۷ به‌دست آمد که قابل قبول بود. پرسشنامه پس از کسب رضایت‌نامه کتبی (آنلاین) مبنی بر شرکت آگاهانه در تحقیق با توضیحات کتبی محقق توسط شهروندان مازندرانی تکمیل گردید. به این صورت که از طریق گذاشتن ارسال لینک پرسشنامه آنلاین جهت افراد در شهرهای مختلف استان مازندران و در کانال‌های ایجاد شده در تلگرام، اینستاگرام و واتساپ تکمیل پرسشنامه به صورت اینترنتی (آنلاین) انجام گرفت. سعی شد نمونه‌ها از سه نقطه استان یعنی شرق، غرب و مرکز استان جمع‌آوری گردند. پس از تکمیل پرسشنامه‌ها، داده‌های شهرهای ساری، قائم شهر، بابل، فریدونکنار، آمل، نوشهر، چالوس، تنکابن و رامسر وارد تحلیل آماری شدند.

اطلاعات به‌دست آمده با نرم‌افزار SPSS نسخه ۲۴ پس از تعیین نرمال بودن داده‌ها با آزمون کولموگروف اسمیرنوف، با استفاده از آمار توصیفی (توزیع فراوانی و درصد، میانگین و انحراف معیار) و آزمون‌های پارامتریک، همبستگی، تحلیل واریانس و آزمون تی، برحسب مورد در سطح اطمینان ۹۵ درصد مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

یافته‌ها

در این مطالعه در مجموع ۱۲۲۰ شهروند مازندرانی در دامنه سنی ۶۵-۱۸ سال بررسی شدند. براساس نتایج جدول شماره ۱، بیش‌تر افراد در گروه سنی ۳۵-۴۴ سال قرار داشتند. اکثر افراد سطح تحصیلات دیپلم داشتند و زن بودند. بیش‌تر افراد ساکن شهر بودند. براساس آزمون‌های آماری هیچ کدام از عوامل فردی، زمینه‌ای و وضعیت بیماری با میانگین نیاز آموزشی حیطه خودمراقبتی از ابتلا به بیماری کووید-۱۹ ارتباط معنادار نشان نداد (جدول شماره ۱).

جدول شماره ۲ فراوانی میزان یا سطح نیاز و علاقه در مورد عناوین نیازهای آموزشی حیطه خودمراقبتی از ابتلا به بیماری کووید-۱۹ را در افراد مورد بررسی نشان می‌دهد. بیش‌ترین نیاز آموزشی در حیطه خودمراقبتی از بیماری و در کل نیازهای آموزشی در زمینه رفتارهای خودمراقبتی حیطه سلامت دست‌ها و پس از آن در مورد رفتارهای خودمراقبتی حیطه استفاده از ماسک بوده است (جدول شماره ۲).

امتیاز نیازهای آموزشی کلی (۱۱ عنوان) $3/89 \pm 0/96$ ، امتیاز نیاز آموزشی حیطه بیماری کووید-۱۹ (۶ عنوان) $3/76 \pm 0/84$ و امتیاز حیطه خودمراقبتی از ابتلا به بیماری کووید-۱۹ (۵ عنوان) $4/03 \pm 1/07$ بود. عمده‌ترین منابع جهت کسب اطلاعات درباره کووید-۱۹ در جمعیت مورد بررسی به ترتیب شامل شبکه‌های اجتماعی (تلگرام/ واتساپ/ اینستاگرام/ توئیتر/ فیس بوک/ ایمیل و ..) با ۶۸/۴ درصد (۸۳۴ نفر)، ماهواره ۲۰/۹ درصد

(۲۵۵ نفر)، اطلاعیه های وزارت بهداشت ۸/۱ درصد (۹۹ نفر)، رسانه ملی (صدا و سیما ایران) ۱/۶ درصد (۲۰ نفر)، ۰/۶ درصد سایر موارد (۷ نفر) و ۰/۴ درصد (۵ نفر) دوستان و اعضای خانواده را ذکر کردند. در پاسخ به پرسش شرکت در برنامه های آموزشی مرتبط با موضوع فقط ۴۹ نفر (۴/۰۲ درصد) اعلام کردند که به نوعی در برنامه های آموزشی مرتبط با کووید-۱۹ شرکت داشتند. شیوه مورد علاقه بیش تر افراد (۱۱۷۶ نفر) ۹۶/۴ درصد برای شرکت در برنامه آموزشی روش غیر حضوری و آنلاین بود و ۳۲ نفر (۲/۶۲ درصد) روش حضوری و ۱۲ نفر (۰/۹۸ درصد) نیز هر دو روش را ذکر کردند. از نظر روش های آموزشی مورد نظر برای اجرای برنامه آموزشی، بیش تر افراد مورد بررسی، ۷۴۹ نفر (۶۱/۴ درصد) شبکه های مجازی و سپس ۱۰۷ نفر (۸/۷۷ درصد) تلفن (تماس-پیامک) را انتخاب کردند. از طرفی، ۹۴ نفر (۷/۷ درصد) استفاده از وب سایت ها، ۸۴ نفر (۶/۹۵ درصد) کمپین های آموزشی، ۵۱ نفر (۴/۲ درصد) آموزش چهره به چهره، ۱۱ نفر (۰/۹ درصد) CD/DVD، ۲۴ نفر (۱/۹ درصد) کتابچه/بروشورهای چاپی، ۳۶ نفر (۲/۹۵ درصد) سخنرانی/آموزش گروهی، ۵۵ نفر (۴/۵ درصد) سایر موارد (بزر، بیلورد، بلندگوهای سطح شهر) و پست الکترونیک کم ترین تعداد (۹ نفر) را شامل شد.

بحث

پژوهش حاضر با هدف سنجش نیازهای آموزشی شهروندان مازندرانی درخصوص کووید-۱۹ انجام شد. براساس یافته های مطالعه، تفاوت معنی داری بین عوامل فردی، زمینه ای و وضعیت بیماری کووید-۱۹ با میانگین

نیاز آموزشی حیطه خودمراقبتی از کووید-۱۹ مشاهده نشد. این بدان معنا است که نیاز آموزشی در افراد با وضعیت تاهل متفاوت و در گروه های مختلف سنی، تحصیلی، درآمدی، شغلی و با وضعیت بیماری مختلف

جدول شماره ۱: توزیع فراوانی ویژگی های جمعیت شناختی و بیماری شهروندان مازندرانی و ارتباط آن ها با میانگین نیاز آموزشی حیطه خودمراقبتی از ابتلا به بیماری کووید-۱۹ (تعداد = ۱۲۲۰ نفر)

متغیر	گروه بندی	تعداد (درصد)	نیاز آموزشی حیطه خودمراقبتی	ارتباط متغیر با میانگین نیاز آموزشی حیطه خودمراقبتی
سن	(انحراف معیار $\pm$ میانگین)	۳۹/۳۴ $\pm$ ۸/۷۴	انحراف معیار $\pm$ میانگین	سطح معنی داری
سن (سال)				۰/۸۱
۱۸-۲۴	(۳/۹) ۴۷	۴/۲۲ $\pm$ ۰/۹۱		
۲۵-۳۴	(۲۵/۹) ۳۱۶	۴/۲۵ $\pm$ ۰/۹۸		
۳۵-۴۴	(۴۴/۳) ۵۴۰	۴/۰۹ $\pm$ ۱/۱۷		۰/۴۶
۴۵-۵۴	(۲۱/۱) ۲۵۷	۴/۲۷ $\pm$ ۰/۸۶		
۵۵-۶۴	(۴/۹) ۶۰	۴/۰۱ $\pm$ ۰/۷۹		
جنسیت				
زن	(۷۳/۳) ۸۹۴	۴/۰۹ $\pm$ ۰/۹۶		۰/۵۳
مرد	(۲۶/۷) ۳۲۶	۴/۰۵ $\pm$ ۰/۹۲		
محل سکونت				
شهر	(۶۸/۹) ۸۴۰	۴/۰۶ $\pm$ ۰/۹۵		۰/۴۹
روستا	(۳۱/۱) ۳۸۰	۴/۱۸ $\pm$ ۰/۷۷		
سطح تحصیلات				
زیردیپلم	(۱۸/۷) ۲۲۸	۴/۲۶ $\pm$ ۰/۸۴		۰/۴۱
دیپلم	(۴۲/۴) ۵۱۸	۴/۰۸ $\pm$ ۰/۹۷		
دانشگاهی	(۳۸/۹) ۴۷۴	۴/۲۹ $\pm$ ۱/۰۳		
شغل				
بیکار	(۷/۴۵) ۹۱	۳/۹۲ $\pm$ ۰/۷۸		۰/۴۷
خانه دار	(۳۱/۸۱) ۳۸۸	۴/۰۸ $\pm$ ۰/۹۱		
پاره وقت	(۲۳/۰۳) ۲۸۱	۴/۰۴ $\pm$ ۰/۹۳		
تمام وقت	(۳۷/۷۱) ۴۶۰	۴/۲۶ $\pm$ ۰/۸۱		
وضعیت اقتصادی و درآمد				
ناکافی	(۵۹/۰۱) ۷۲۰	۴/۰۷ $\pm$ ۰/۹۵		۰/۵۸
تاحدی کافی	(۳۴/۵۹) ۴۲۲	۳/۹۹ $\pm$ ۱/۰۳		
کافی و بیشتر	(۶/۴) ۷۸	۴/۱۹ $\pm$ ۰/۹۱		
وضعیت داشتن بیمه درمانی				
بله	(۸۶/۷۳) ۱۰۵۸	۴/۰۷ $\pm$ ۰/۹۲		۰/۷۱
خیر	(۱۳/۲۸) ۱۶۲	۳/۹۹ $\pm$ ۰/۹۴		
سابقه ابتلا به کرونا				
بله	(۱۳/۱) ۱۶۰	۴/۱۱ $\pm$ ۰/۹۷		۰/۶۳
خیر	(۸۶/۹) ۱۰۶۰	۴/۲۴ $\pm$ ۰/۹۱		
سابقه ابتلا به بیماری				
بیماری قلبی	(۱۲/۳) ۱۵۰	۴/۳۵ $\pm$ ۰/۸۸		۰/۳۹
بیماری ریوی	(۱) ۱۲	۳/۸۶ $\pm$ ۱/۰۵		
سایر بیماری های زمینه ای	(۳۱/۵) ۳۹۷	۴/۱۳ $\pm$ ۰/۹۸		

جدول شماره ۲: فراوانی و میانگین نیازهای آموزشی حیطه خودمراقبتی از ابتلا به کووید-۱۹ در شهروندان مازندرانی (تعداد = ۱۲۲۰)

بسیار زیاد	زیاد	متوسط	کم	بسیار کم	میانگین و انحراف معیار
تعداد (درصد)	تعداد (درصد)	تعداد (درصد)	تعداد (درصد)	تعداد (درصد)	میانگین و انحراف معیار
۵۲۱ (۴۲/۷۱)	۳۴۳ (۲۸/۱۱)	۲۶۱ (۲۱/۳۹)	۴۹ (۴/۰۱)	۴۶ (۳/۷۸)	۴/۰۶ $\pm$ ۱/۰۵
۴۹۸ (۴۰/۸۲)	۳۷۸ (۳۰/۹۸)	۲۵۳ (۲۰/۷۴)	۴۷ (۳/۸۵)	۴۴ (۳/۶۱)	۴/۱۷ $\pm$ ۰/۹۸
۵۴۰ (۴۴/۳)	۳۳۴ (۲۷/۴)	۲۴۵ (۲۰/۱)	۷۱ (۵/۸)	۳۰ (۲/۴)	۴/۷۸ $\pm$ ۱/۲۷
۵۹۴ (۴۸/۷)	۲۹۷ (۲۴/۴)	۲۳۱ (۱۸/۹)	۸۱ (۶/۶)	۱۷ (۱/۴)	۴/۲۵ $\pm$ ۰/۹۹
۴۹۷ (۴۰/۷۴)	۳۳۶ (۲۷/۵۴)	۲۶۹ (۲۲/۰۵)	۱۰۳ (۸/۴۴)	۱۵ (۱/۲۳)	۳/۹۹ $\pm$ ۱/۰۴

رفتارهای بهداشتی خودمراقبتی و حیطه های مختلف مراقبت از خود در برابر کووید-۱۹
رفتارهای خودمراقبتی سبک زندگی و بهداشت فردی برای پیشگیری از کووید-۱۹
رفتارهای خودمراقبتی سلامت دست ها برای پیشگیری از کووید-۱۹
رفتارهای خودمراقبتی استفاده از ماسک برای پیشگیری از کووید-۱۹
رفتارهای خودمراقبتی رعایت فاصله اجتماعی برای پیشگیری از کووید-۱۹

تفاوت معنی دار نداشت. همسو با نتایج مطالعه اخیر، در مطالعه‌ای که در هند انجام شده است بین آگاهی و نگرش دانشجویان پزشکی نسبت به بیماری کوید-۱۹ با متغیرهای دموگرافیک ارتباط معنی‌داری یافت نشد (۱۷). در مقابل برخلاف نتایج مطالعه حاضر، در مطالعات مختلف بین مولفه‌های دموگرافیک و آگاهی از نیاز آموزشی و نگرش به کسب اطلاعات درخصوص نیازهای آموزشی از کووید-۱۹ رابطه معنی‌داری مشاهده شد. نتایج مطالعه‌ای در چین نشان داد که بین آگاهی از بیماری کووید-۱۹ با مؤلفه‌های سن (۲۹-۱۶ سال)، جنسیت (زن)، سطح تحصیلات (کارشناسی به بالا) ارتباط معنی‌دار وجود دارد (۱۸).

در مطالعه‌ای دیگر که بر روی آگاهی و نگرش کارکنان مراکز بهداشتی درمانی نسبت به بیماری کووید-۱۹ در کشور ویتنام انجام شد، مؤلفه شغل با آگاهی و نگرش نسبت به پیشگیری و کنترل کووید-۱۹ ارتباط معنی‌داری داشته است (۱۹). در مطالعه‌ای که در کشور مصر انجام شد آگاهی با مؤلفه‌های سن و تحصیلات دانشگاهی ارتباط معنی‌دار نشان می‌دهد (۲۰). شاید دلیل احتمالی این تفاوت سرعت عمل و اقدامات سریع مقالات کشورهای چین و ویتنام در برخورد با انتشار ویروس کووید-۱۹ و هشدارهایی که به مردم از همان ابتدای انتشار بیماری دادند، باشد. به‌طوری‌که هر چقدر میزان انتشار اطلاعات در خصوص بیماری زودتر انجام شود، ترغیب مردم به استفاده از رفتارهای پیشگیرانه از بیماری بیش‌تر خواهد بود.

در نتایج مطالعه مشاهده شد که فقط ۴۹ نفری که از کارکنان نظام سلامت بودند در برنامه‌های آموزشی وزارت بهداشت درخصوص کووید-۱۹ شرکت کرده بودند و بقیه شرکت‌کنندگان در برنامه‌های مذکور هیچ دوره‌ای را نگذرانده بودند. تاکنون هیچ مطالعه منتشر شده‌ای در مورد تعیین نیازهای آموزشی شهروندان ایرانی (خصوصاً مازندران) در مورد پیشگیری و کنترل کووید-۱۹ به ویژه در حیطه خودمراقبتی از ابتلا به این

بیماری منتشر نشده است، ولی مطالعاتی در مورد نیازهای آموزشی در سایر کشورها وجود دارد. از جمله این‌که، براساس نتایج مطالعه‌ای انجام شده در چین، حدود ۸۹/۵۱ درصد از کارکنان بهداشتی بیمارستان‌های مورد مطالعه دانش مناسبی در مورد کووید-۱۹ داشتند و ۶۳/۶۴ درصد آن‌ها آموزش‌های لازم را در بیمارستان‌ها دیده بودند. علاوه بر این، ۷۷/۱۷ درصد از شرکت‌کنندگان مایل به مراقبت از بیماران مبتلا به کووید-۱۹ بودند (۲۱). براساس نتایج مطالعه‌ای که در مشهد انجام شد، میانگین نمره آگاهی، نگرش و عملکرد مردم از ویروس کرونا بیش‌تر از حد متوسط بود (۲۲).

در مطالعه انجام شده در مازندران نیز میانگین نمره آگاهی و نگرش در افراد مورد مطالعه، متوسط و رو به بالا گزارش شد (۲۳). نتایج سایر مطالعات مختلف در خصوص سطح آگاهی و نگرش شهروندان مختلف ایرانی در زمینه کووید-۱۹ حاکی از آن است که به دلیل دریافت اطلاعات از طریق کانال‌های مختلف و حتی آموزش‌های ضمن خدمت برای کارکنان نظام سلامت، آگاهی نسبتاً مناسبی نسبت به راه‌های انتقال بیماری و نگرش مثبت به پیشگیری از آن وجود داشت (۲۴-۲۶). در واقع، هر چه یک فرد منابع و فرصت‌های آموزشی مورد نیاز معتبرتر و بیش‌تری را در اختیار داشته باشد و قصد و خودکارآمدی لازم برای انجام یک رفتار پیشگیرانه در او بالاتر باشد، او در انجام آن رفتار مذکور بهتر عمل خواهد کرد.

یافته‌های مطالعه اخیر نشان داد بیش‌ترین نیاز آموزشی در زمینه رفتارهای خودمراقبتی در حیطه سلامت دست‌ها برای پیشگیری از ابتلا به کووید-۱۹ است. براساس مطالعات انجام گرفته، اقدامات اساسی جهت پیشگیری از انتقال بیماری توصیه به رعایت بهداشت از جمله ضدعفونی نمودن سطوح و شستشوی مکرر دست می‌باشد و این ویروس کاملاً توسط آب، صابون و سایر مواد شوینده غیرفعال می‌شود (۲۷-۲۹، ۲۳، ۲۲). در واقع باید این گونه تفسیر نمود که هر چه افراد الزام داشته باشند

که در بیرون از منزل باشند، احساس نیاز کم‌تری دارند که رفتارهای پیشگیرانه از کووید-۱۹ را انجام دهند. شهروندانی که اراده بیش‌تری برای کنترل بر رفتار پیشگیرانه از کووید-۱۹ داشته باشند و در هر شرایطی تلاش کنند کم‌تر در تجمعات خانوادگی و غیرضروری حاضر شوند، رفتارهای پیشگیرانه جمعی بهتری نیز انجام می‌دهند.

در مطالعه حاضر مهم‌ترین منابع اولیه کسب اطلاعات شهروندان مازندرانی درخصوص کووید-۱۹، به ترتیب شبکه‌های اجتماعی (تلگرام/ واتساپ/ اینستاگرام/ توئیتر/ فیس بوک/ ایمیل و...)، ماهواره، اطلاعیه‌های وزارت بهداشت، رسانه ملی (صدا و سیما/ ایران)، سایر موارد و دوستان و اعضای خانواده بود. براساس نتایج مطالعه انجام شده در مشهد، میزان اعتماد به رسانه‌ها (صدا و سیما و رسانه‌های مجازی، مجلات و نشریات) در حد متوسط (۵۰/۳۱ درصد) بود. نیمی از افراد شرکت‌کننده در مطالعه (۳۷/۵ درصد) بخش عمده‌ای از اطلاعات خود را از صدا و سیما و ۵۳/۹ درصد اطلاعات خود را از شبکه‌های اجتماعی و اینترنت دریافت کردند. میزان دریافت اطلاعات از دوستان و آشنایان کم‌تر از سایر منابع گزارش شد. هم‌چنین میزان اعتماد به اطلاعات دریافتی از پزشکان و پرستاران (۷۸/۶ درصد) و مجلات و مقالات علمی (۵۶/۲ درصد) بیش‌تر از سایر منابع گزارش شد (۲۱). علاوه براین، براساس نتایج مطالعه انجام شده در مازندران، میزان اعتماد به اطلاعات دریافتی از کارکنان و اطلاعیه‌های وزارت بهداشت بیش‌تر از سایر منابع بود (۲۲). براساس نتایج مطالعه‌ای در چین، مردم از رسانه‌های اجتماعی در کسب اطلاعات درخصوص کووید-۱۹ بیش‌تر از خانواده و دوستان استفاده کردند (۳۰). هم‌چنین نتایج مطالعه‌ای در هند نشان داد واتساپ و سپس توئیتر نقش مهمی در انتشار اطلاعات کووید-۱۹ دارند (۳۱). براساس نتایج مطالعه‌ای دیگر در چین، مردم به ترتیب از متخصصان بهداشت، موسسات دانشگاهی، آژانس‌های دولتی، رسانه‌های خبری، رسانه‌های اجتماعی، خانواده و دوستان اطلاعات

خود را درخصوص کووید-۱۹ دریافت می‌کنند (۳۲). نتایج مطالعه‌ای در اردن نشان داد منابع اصلی کسب اطلاعات درخصوص کووید-۱۹ رسانه‌های اجتماعی، اینترنت و تلویزیون بود (۳۳). هم‌چنین در مطالعه‌ای دیگر در پاکستان مشاهده شد رسانه‌های سنتی (تلویزیون و رادیو) رایج‌ترین منبع کسب اطلاعات مرتبط با کووید-۱۹ (۹۳/۵ درصد) بودند (۳۴). این اختلاف ممکن است به دلایل مختلفی باشد که از مهم‌ترین آن‌ها می‌توان به نقش پررنگ منابع اطلاع‌رسانی از جمله رسانه و فضای مجازی در این زمینه در مقایسه با گذشته و نگرانی شدید نسبت به قدرت سرایت بسیار زیاد کووید-۱۹ اشاره کرد (۳۵). در تحلیل تداوم و کاهش سطح انجام رفتارهای پیشگیرانه از کووید-۱۹ باید این‌گونه بیان کرد که هرچند بیش‌تر شهروندان در قبال رفتارهای پیشگیرانه متعهدتر رفتار می‌کنند؛ اما از نظر نظام سلامت رفتاری منطقی به حساب نمی‌آید لذا هر چند وقت یک بار شاهد اوج کووید-۱۹ در جامعه و افزایش شمار بیماران و جان باختگان هستیم. به‌طور شفاف شهروندان رفتارهای پیشگیرانه از کووید-۱۹ را مبتنی بر ترس اجتماعی درک نمی‌کنند. لذا این عدم انجام اقدامات پیشگیرانه از بیماری به عدم شکل‌گیری ذهنیت اجتماعی سلامتی در قالب هراس اجتماعی از کووید-۱۹ و فاصله گرفتن اجتماعی از آن می‌باشد، که عمده‌تاً از سوی نظام قانونی و بهداشتی بهتر است القاء گردد. در مقابل تکیه بیش‌تر نظام سلامت و هم‌چنین نظام حکومتی مبتنی بر آموزش و ترویج اقدامات و هشدارهای بهداشتی بوده و گویا عمق مشکل اخیر را نشان نداده‌اند. پنهان کردن خطر سبب ایجاد شرایطی تحت عنوان توهم آگاهی خواهد شد. جامعه ایران و خصوصاً استان مسافری مازندران در ماه‌های ابتدایی شیوع کووید-۱۹ با توهم آگاهی مواجهه شد و نتوانست خطر را آن‌گونه که در واقع جدی و شدید است درک کند. نظام حاکم و نظام رسانه‌ای هر دو خطر را آن‌گونه که جدی است، جدی و عمیق برداشت کردند و نه به‌صورت جدی برای

شهروندان جامعه آن را انتشار و بیان نمودند.

شهروندان مازندرانی اگر چه به این موضوع حساس بوده و از منابع آموزشی مختلف استفاده کرده بودند، ولی در این میان نقش نیروهای نظام سلامت پایین تر از رسانه ها و شبکه های اجتماعی بود، که نشان دهنده تاثیر بسیار زیاد تکنولوژی های نوین و فضای مجازی در انتشار اخبار و اطلاعات مربوط به این بیماری می باشد. لذا با توجه به نقش پر رنگ شبکه های اجتماعی و فضای مجازی، می توان با برنامه ریزی صحیح و مناسب از پتانسیل فوق العاده کانال های ارتباطی اخیر جهت انتقال پیام های مناسب به منظور افزایش آگاهی، تغییر نگرش و هم چنین تشویق شهروندان به مشارکت در انجام رفتارهای پیشگیرانه از بیماری کووید-۱۹ استفاده کرد. نتایج مطالعه اخیر نشان داد که سطح نیاز آموزشی شهروندان مورد مطالعه مازندرانی به طور کلی و نیز در حیطه خودمراقبتی از ابتلا به بیماری زیاد بود. همچنین مطالعه اخیر نشان می دهد نیاز و علاقه شهروندان مازندرانی برای آموزش حیطه های خودمراقبتی در زمینه سلامت دست ها و استفاده از ماسک بیش تر از سایر عناوین است. برای تغییرات رفتاری در این حیطه ها نیاز به ارتقای اطلاعات، دانش و بهبود انگیزش و مهارت های رفتاری است تا رفتار صحیح پیشگیرانه و خودمراقبتی از ابتلا به کووید-۱۹ در افراد شکل بگیرد.

از نقاط قوت این پژوهش می توان به جمع آوری اطلاعات از سطح استان و گروه های مختلف افراد جامعه اشاره کرد. اما از محدودیت های این مطالعه، ماهیت خود گزارشی و اینترنتی تکمیل شدن پرسشنامه ها بود که می تواند روی اعتماد به داده ها اثر بگذارد و به دلیل ساختار ذهنی سؤالات احتمال خطای اطلاعات از جانب شرکت کنندگان وجود داشت. به منظور کاهش این مشکلات، سعی شد هنگام طراحی پرسشنامه های آنلاین، گزینه ای در نظر گرفته شود تا یک کاربر فقط یک بار و با یک آیدی فرم آنلاین را تکمیل کند. در ضمن سعی شد فرم آنلاین از طریق کانال های مختلف ارتباطی

ارسال گردد تا قابلیت پاسخ دهی با گوشی های هوشمند و هم چنین سیستم عامل فراهم گردد. یکی از مشکلات پرسشنامه های آنلاین لزوم عضو بودن در شبکه های اجتماعی متعدد است، که در این مطالعه سعی شد تا لینک پرسشنامه آنلاین از طریق شبکه های اجتماعی متعدد هم چون اینستاگرام، تلگرام، واتساپ، ایمیل و ... ارسال گردد تا قابلیت پاسخ دهی با گوشی های هوشمند و نیز سیستم عامل فراهم گردد. هر چند یکی از مشکلات بزرگ پرسشنامه های آنلاین، نیاز به اینترنت برای تکمیل پرسشنامه است که سبب می شود شانس شهروندان فاقد دسترسی همیشگی به اینترنت و گوشی هوشمند برای مشارکت در اینگونه پژوهش ها را کم کند.

یافته های بررسی اخیر نقش رسانه های اجتماعی را در دریافت اطلاعات درخصوص کووید-۱۹ جهت رفع نیازهای آموزشی شهروندان مازندرانی را منعکس می کند. لذا پیشنهاد می گردد از این رسانه ها با استفاده از الگوها و تئوری های آموزشی و تغییر رفتار مانند تئوری رفتار برنامه ریزی شده و الگوی پرسید-پروسید و هم چنین به کارگیری کمپین های آموزشی با تاکید بر نقش رسانه های اجتماعی درخصوص اتخاذ رفتارهای پیشگیرانه از کووید-۱۹ برنامه های آموزشی مناسب و متناسب با فرهنگ استان مازندران طراحی گردد.

سپاسگزاری

این پژوهش بر گرفته شده از یک طرح تحقیقاتی مصوب در دانشگاه علوم پزشکی مازندران می باشد که در کمیته اخلاق در پژوهش با شناسه اخلاق IR.MAZUMS.REC.1399.468 با کد طرح به شماره ۷۲۹۰ به تصویب رسیده است. بدین وسیله از تمام مردم شریف استان مازندران که ما را در انجام این پژوهش یاری کردند تقدیر و تشکر می گردد. هم چنین از معاونت تحقیقات و فناوری دانشگاه علوم پزشکی مازندران که در مراحل مختلف پژوهش ما را حمایت کردند کمال تشکر و قدردانی می گردد.

References

1. Ciotti M, Ciccozzi M, Terrinoni A, Jiang W-C, Wang C-B, Bernardini S. The COVID-19 pandemic. *Crit Rev Clin Lab Sci* 2020; 57(6): 365-388.
2. World Health Organization. Weekly epidemiological update on COVID-19 22 June 2022. edition 97. Geneva: WHO; 2022.
3. Rudberg AS, Havervall S, Månberg A, Jernbom Falk A, Aguilera K, Ng H, et al. SARS-CoV-2 exposure, symptoms and seroprevalence in healthcare workers in Sweden. *Nat Commun* 2020; 11(1): 5064.
4. Assar S, Mohamadzadeh D, Pournazari M, Soufivand P. Frequency, characteristics and outcome of corona virus disease 2019 (COVID-19) infection in Iranian patients with rheumatic diseases. *The Egyptian Rheumatologist* 2022; 44(3): 209-213.
5. Bargain O, Aminjonov U. Trust and compliance to public health policies in times of COVID-19. *J Public Econ* 2020; 192: 104316.
6. Amiri F, Abbasi S, Babaie Mohamadeh M. Clustering Methods to Analyze Social Media Posts during Coronavirus Pandemic in Iran. *JAIDM* 2022; 10(2): 159-169.
7. Elhadad MK, Li KF, Gebali F. Detecting misleading information on COVID-19. *IEEE Access* 2020; 8: 165201-165215.
8. Huber B, Barnidge M, Gil de Zúñiga H, Liu J. Fostering public trust in science: The role of social media. *Public Underst Sci* 2019; 28(7): 759-777.
9. Jose R, Narendran M, Bindu A, Beevi N, Manju L, Benny P. Public perception and preparedness for the pandemic COVID 19: a health belief model approach. *Clin Epidemiol Glob Health* 2021; 9: 41-46.
10. Siegrist M, Luchsinger L, Bearth A. The impact of trust and risk perception on the acceptance of measures to reduce COVID-19 cases. *Risk Res* 2021; 41(5): 787-800.
11. Tasnim S, Hossain MM, Mazumder H. Impact of rumors and misinformation on COVID-19 in social media. *J Prev Med Public Health* 2020; 53(3): 171-174.
12. Thomas SD, Hathaway DK, Arheart KL. Face validity. *West J Nurs Res* 1992; 14(1): 109-112.
13. Lawshe CH. A quantitative approach to content validity. *Pers Psychol* 1975; 28(4): 563-575.
14. Waltz CF, Bausell BR. *Nursing research: design statistics and computer analysis*. Michigan: Davis Fa; 1981.
15. Strube MJ. Reliability and generalizability theory. In: Reading and understanding MORE multivariate statistics. Grimm LG, Yarnold PR(Eds). Massachusetts: American Psychological Association; 2000. p. 23-66.
16. Maheshwari S, Gupta PK, Sinha R, Rawat P. Knowledge, attitude, and practice towards coronavirus disease 2019 (COVID-19) among medical students: A cross-sectional study. *J Acute Dis* 2020; 9(3): 100-104.
17. Zhong BL, Luo W, Li HM, Zhang QQ, Liu X-G, Li W-T. Knowledge, attitudes, and practices towards COVID-19 among Chinese residents during the rapid rise period of the COVID-19 outbreak: a quick online cross-sectional survey. *Int J Biol Sci* 2020; 16(10): 1745-1752.
18. Huynh G, Nguyen TN, Tran KV, Vo KN, Vo TV, Pham LA. Knowledge and attitude toward COVID-19 among healthcare workers at District 2 Hospital, Ho Chi Minh City.

- Asian Pac J Trop Med 2020; 13(6): 260-265.
19. Abdelhafiz AS, Mohammed Z, Ibrahim ME, Ziady HH, Alorabi M, Ayyad M, et al. Knowledge, perceptions, and attitude of Egyptians towards the novel coronavirus disease (COVID-19). J Community Health 2020; 45(5): 881-890.
20. Shi Y, Wang J, Yang Y, Wang Z, Wang G, Hashimoto K, et al. Knowledge and attitudes of medical staff in Chinese psychiatric hospitals regarding COVID-19. Brain Behav Immun Health 2020; 4: 100064.
21. Ebrahimi M, Khodabakhshian Z, Reihani HR, Habibzadeh SR, Khadem Rezaeian M, Kalani N, et al. Evaluation of awareness, attitude, and practice of residents in Mashhad towards new Coronavirus disease 2019 in 2020. Navid No 2021; 24(77): 69-83.
22. Khazaei-Pool M, Shahrousvand S, Naghibi SA. Predicting Covid-19 preventive behaviors based on health belief model: An Internet-based study in Mazandaran province, Iran. J Mazandaran Univ Med Sci 2020; 30(190): 56-66 (Persian).
23. Hosseinkhani Z, Abbasi M, Khaleghi A, Kakavand E, Yazdi N, Mohammadi Moein HR. Knowledge, Attitude, and Practice Toward SARS COV-2 in Qazvin Province: A Population-Based Study. Iran J Epidemiol 2021; 17(2): 105-115.
24. Rahmanian M, Kamali AR, Foroughian M, Kalani N, Esmaelpour N, Hatami N, Rayat Dost E. Knowledge, Attitude and Practice of Medical and Administrative Staff in Exposure and Non-Exposure to Covid 19 Virus in Jahrom: A Cross-Sectional Descriptive Study in 2020. J Arak Uni Med Sci 2020; 23(5): 750-765.
25. Khazaei-Pool M, Naghibi M, Pashaei T, Chalesghar Kordasiabi M. Use of protection motivation theory to assess preventive behaviors of covid-19. J Mazandaran Univ Med Sci 2021; 31(195): 19-29 (Persian).
26. Abachizadeh A. Review of future trends of the coronavirus disease 2019 (COVID-19) epidemic based on developed forecasting models in the world. Community Health 2020; 7(2): 221-230.
27. Kazemipoor M, Khezri A, Jambarsang S, Mohammadi M. Evaluation Of Dental Students' Awareness, Attitude And Perception Regarding Preventive Approaches Towards Covid-19: A Descriptive Cross-Sectional Study. JMIS 2021; 7(2): 1-9.
28. Raamkumar AS, Tan SG, Wee HL. Use of health belief model-based deep learning classifiers for covid-19 social media content to examine public perceptions of physical distancing: Model development and case study. JMIR Public Health Surveill 2020; 6(3): e20493.
29. Tsao S-F, Chen H, Tisseverasinghe T, Yang Y, Li L, Butt ZA. What social media told us in the time of COVID-19: a scoping review. Lancet Digit Health 2021; 3(3): e175-e194.
30. Sathish R, Manikandan R, Priscila SS, Sara BV, Mahaveerakannan R, editors. A report on the impact of information technology and social media on Covid-19. Proceeding of the 3th International Conference on Intelligent Sustainable Systems (ICISS); 2020 Des 3-5; Thoothukudi, India: IEEE; 2020.
31. Lu L, Liu J, Yuan YC, Burns KS, Lu E, Li D. Source trust and COVID-19 information sharing: the mediating roles of emotions and beliefs about sharing. Health Educ Behav 2021; 48(2): 132-139.
32. Alzoubi H, Alnawaiseh N, Al-Mnayyis AA, Abu-Lubad M, Aqel A, Al-Shagahin H. COVID-19-knowledge, attitude and practice among medical and non-medical University

- Students in Jordan. J Pure Appl Microbiol 2020; 14(1): 17-24.
33. Saqlain M, Munir MM, Ahmed A, Tahir AH, Kamran S. Is Pakistan prepared to tackle the coronavirus epidemic?. Drugs Ther Perspect 2020; 36(5): 213-214.
34. Kermani M, Pourfarrok P, Jamali J. Assessment of the level of awareness of students of Mashhad University of Medical Sciences about COVID-19 disease in 2020. Navid No. 2020; 23(74): 53-64.